

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

О. ВАРИЧ

*кандидат юридичних наук, доцент,
кафедра теорії та історії держави і права
(Київський університет права НАН України)*

Перед кожним суспільством і державою завжди постають певні завдання і функції, які вони мають вирішувати і виконувати залежно від потреб, інтересів, цілей, бажань, мотивів і можливостей усього суспільства, пануючого класу або певної нації. Тому питання про завдання і функції держави має не лише теоретичне, а й надзвичайно велике практичне значення, оскільки від правильного і позитивного їх вирішення залежить рівень розвитку економічної системи, політичної системи, рівень розвитку культури та інших сфер соціального розвитку, особливо в умовах трансформаційного суспільства. Це обумовлено тим, що завдання і функції держави відображають її політичну і соціальну природу, суть держави і державної влади на певному історичному етапі її розвитку. Саме функції держави конкретизують суть держави і державної влади. У зв'язку з цим загальна теорія держави і права аналізує і вивчає найбільш важливі, основні функції держави та їх реалізацію.

Основним із питань, що виникає у сфері функціонального призначення держави, є питання ефективності здійснення та реалізації функцій дер-

жави і, зокрема, економічних функцій. Тому ефективність економічної функції держави неможлива без нормативно-правової бази, а відповідно, і без належної системи інститутів, які забезпечують виконання правових норм. Без цього неможливо досягти стабільного економічного зростання.

У зв'язку з цим проблема ролі держави в сучасних умовах розвитку суспільства набула політизованого характеру. Тому можна виокремити кілька етапів протилежної спрямованості: від повного відкидання економічних функцій держави (етап «роздержавлення» та ваучерної приватизації) до піднесення їх як найголовніших функцій держави [1, 5].

Набагато складніше виконання цієї ролі державою на етапі перехідної економіки. Якщо в розвинених країнах правова система під впливом ринкової економіки створювалась десятиліттями і навіть століттями, то в нашій державі вона формується, власне, спочатку, заповнюючи той вакуум, який створився у зв'язку із демонтажем планової економіки з усіма її інститутами, у тому числі юридичними. Більше того, особливість ситуації полягає в тому, що правові відносини за

своєю природою надають форми вже існуючим відносинам, вони не породжують їх, а тому виникають відразу за ними.

Нормативно-правова база, яка створюється у період розвитку економічної сфери, не може бути досконалою через велику кількість об'єктивних і суб'єктивних причин. Недосконалі відносини породжують і недосконалі норми, що відображають недосконалість інститутів, які здійснюють законодавчу діяльність та забезпечують реалізацію таких правових норм.

Тому одним із ефективних напрямів розвитку економічних функцій держави є вдосконалення системи законодавства, що регулює відносини між суб'єктами економічної діяльності. Говорячи про сучасний стан законодавства, особливо того, що регулює економічні відносини, необхідно відзначити, що, з одного боку, законодавчі органи з метою посилення ролі закону не виправдано деталізують його, підміняють зміст підзаконних актів, законами, а з другого — приймають підзаконні акти, що суперечать законам. Крім того, дотепер сучасне законодавство не упорядковане: немає внутрішньої узгодженості й єдності його системи, бракує взаємозв'язку між нормативними актами різного рівня. Чинне законодавство розвивається безсистемно та хаотично. Усе це призводить до існування не виправдано великої кількості підзаконних актів, у тому числі відомчих, що в свою чергу вимагає вирішення серйозних завдань щодо удосконалення законодавства [2, 8–9].

У зв'язку з цим підвищення якості та ефективності законодавства у сфері реалізації економічних функцій, необхідно розглядати як пріоритетний напрям економіко-правової політики держави. Цей процес передбачає таке:

зміни в економічному розвитку викликають потребу змін у змісті існуючих нормативних актів; економічні реформи передбачають створення нових нормативних актів, брак яких негативно впливає на функціонування економічної системи; удосконалення економічних відносин вимагає створення єдиної системи правового регулювання, яка б складалася з комплексу взаємопов'язаних та узгоджених законів, що встановлюють загальні правила діяльності в економічній сфері; підвищення регулятивної ролі закону в системі нормативних актів, які регулюють економічні відносини, що сприяє зміцненню законності та підвищенню системності законодавства; управління економічними процесами вимагає вдосконалення підзаконних актів, підвищення ступеня їх відповідності закону та узгодженості; збільшення кількості комплексних нормативних актів, що вміщують норми ряду галузей права, комплексно регламентують різноманітні відносини у певній сфері управління чи економічного розвитку [3, 8–9].

У цьому зв'язку в процесі розбудови економічної основи правової держави і виникають проблеми не лише зі створенням норм, що регулюють економічні процеси, а й з їх чіткою реалізацією та тенденціями удосконалення.

Необхідно зазначити, що одним із напрямів розвитку економічних функцій держави в умовах трансформаційного суспільства є також діяльність держави, що спрямована на організацію виконання законодавства.

У цій сфері можна виокремити два напрями: 1) тимчасові заходи, що спрямовані на організацію виконання вже прийнятих актів; 2) дії, що спрямовані, на забезпечення дотримання законодавства, які мають постійний

характер. Всі вони входять до змісту організаційно-правової роботи, є гарантією виконання юридичних правил. Водночас різниця між їх змістом простежується достатньо визначено.

При цьому головне, на чому слід акцентувати увагу, – це відповідність кожного кроку законодавчої діяльності основним принципам політики економічного зростання та підвищення рівня життя наших громадян.

Основні напрями ефективності розвитку економічних функцій держави необхідно також розглядати і в контексті дослідження ознак та принципів соціальної держави. Адже як юридичну категорію соціальну державу характеризують такі ознаки: 1) наявність науково-прогнозованої ефективної економічної системи; 2) націленість держави на забезпечення середнього класу населення; 3) створення рівних умов для матеріального та соціального забезпечення; 4) матеріальна підтримка з боку держави соціально незахищеної частини населення; 5) створення безкоштовної системи освіти, медичного обслуговування та підтримку національної культури; 6) створення ефективної системи побутового обслуговування населення; 7) створення системи державних структур, що запобігають стихійним лихам та надання допомоги потерпілим; 8) запобігання та ефективна протидія соціальним конфліктам.

У межах концепції соціальної, правової держави долається суперечність між державою та економікою, між державою та ринком на підставі ефективної взаємодії директивних, індикативних та безпосередньо ринкових регуляторів економічних процесів зростання. Внаслідок цього на передній план виходять питання синтезу процесів державного регулювання та ринкового саморегулювання для досяг-

нення як короткострокових, так і довгострокових цілей суспільно-економічного розвитку. Тобто соціальна держава та ринкова економіка – це фактично два вектори єдиного процесу сучасного глобального політико-правового та економічного світового розвитку. У зв'язку з цим визначення економічного стану країни та її потенціалу є необхідною умовою втілення в її внутрішню політику ідеалів соціальної стабільності, партнерства, плюралізму, свободи тощо [4, 565–566].

Ефективний розвиток економічних функцій сучасної держави тісно пов'язаний з її інвестиційною активністю. Однією з найвагоміших причин стримування переходу економіки до стадії економічного зростання на засадах структурного та якісного оновлення народного господарства є низька інвестиційна активність. Саме через неї значно прискорюються процеси морального та фізичного старіння матеріально-технічної бази суспільного виробництва, посилюється структурна диспропорційність, знижується ефективність використання економічних ресурсів [6, 30].

Здійснення державою економічних функцій у сфері інвестування має на меті створення сучасної системи регулювання, яка б підвищила інвестиційну привабливість економіки та забезпечила потужні мотивації нерезидентів щодо вкладення коштів. Особливо ефективним важелем успішного напряму вирішення цього завдання державою може стати, за певних обставин, податкова політика щодо закордонних внутрішніх інвестицій.

Враховуючи зазначені чинники, необхідно розробити спеціальну інвестиційну програму, передбачивши в ній законодавчі гарантії прав інвесторів і власників, пільги для початкового

періоду інвестицій. Тим більше, інвестиційні ресурси в країні є. Це і прибутки самих підприємств, і державний бюджет, іноземні інвестиції. Однак головна проблема полягає у відсутності механізму переведення заощаджень в інвестиції [7, 146].

Враховуючи зазначене, необхідно зауважити, що розвиток економічних функцій сучасної держави також залежить від їх ефективності. Вважаємо важливим зазначити, що загальна ефективність здійснення державою економічних функцій забезпечується такими факторами: ефективністю самих законів в економічній сфері; ефективністю економічної діяльності, що забезпечує конкретизацію норм закону на підзаконному рівні; ефективністю діяльності суб'єктів економічних відносин щодо реалізації закону та ін.

Вирішення проблем ефективності економічних функцій держави набуває неабиякої актуальності в наш час, оскільки безпосередньо торкається інтересів усіх громадян України, їх очікувань і сподівань на появу позитивних результатів від здійснюваних у країні реформ в економічній сфері [8, 93]. Як слушно зауважують С. Бобровник та О. Богінич, нинішній розвиток Української державності визначає практичне завдання в прогнозуванні розвитку законодавства, підвищенні його соціальної ролі, зміцненні якості, ефективності, вдосконаленні його регулюючої ролі на розвиток всіх суспільних відносин, у тому числі й економічних [3, 3].

На думку В. Сіренка, в процесі дослідження факторів ефективності важливо зосереджувати увагу на з'ясуванні категорії інтересів. Визначення інтересу як співвідношення між необхідністю задоволення потреб різних соціальних груп, класів, окре-

мих верств населення і можливістю задоволення цих потреб зумовлює виникнення моделі, складові якої можна розглядати як елементи ефективності, а саме: соціальні потреби, які необхідно задовольнити за допомогою конкретного нормативного акта; правові засоби, їх кількість та якість; здатність правових засобів задовольняти соціальні інтереси, в тому числі й економічні, закріплені в нормативному акті; перспективність напрямів удосконалення законодавства з метою задоволення соціальних потреб за допомогою правових засобів [9, 3–9].

Отже, аналізуючи питання підвищення ефективності здійснення державою економічних функцій, доводиться визнавати, що розвиток самої економіки України на сучасному етапі, насамперед, безпосередньо впливає на вдосконалення системи законодавства [10, 312].

С. Бобровник та О. Богінич схематично це відтворюють так: зміни в економічному розвитку викликають потребу змін у змісті існуючих нормативних актів, а також виокремлення в них нових розділів, глав та пунктів; економічні реформи, що передбачають створення нових нормативних актів, брак яких негативно впливає на функціонування економічної системи; ускладнення економічних відносин вимагає створення єдиної системи правового регулювання, яка б складалася з комплексу взаємопов'язаних та взаємоузгоджених законів, що встановлюють загальні правила діяльності в економічній сфері; підвищення регулятивної ролі закону в системі нормативних актів, що регулюють економічні відносини, сприятиме зміцненню законності та підвищенню ступеня єдності системи законодавства; управління економічними процесами вимагає вдосконалення підзаконних актів,

їх узгодженості та відповідності закону; важливим напрямом розвитку системи законодавства, котрий пов'язаний з регулюванням економіки, є збільшення кількості комплексних нормативних актів, що вміщують норми ряду галузей права, комплексно регламентують різні відносини у певній галузі народного господарства чи сфері управління [3, 8–9].

Також необхідно зазначити, що ефективність економічних функцій держави тісно пов'язані із застосуванням двох інформаційних засобів: правових стимулів та правових обмежень [11, 32–40]. Саме за допомогою правових стимулів та обмежень економічні функції здійснюють розвиток, охорону та захист економічних відносин, що розвиваються в умовах трансформаційного суспільства. Заходи розвитку забезпечуються переважно за допомогою заохочення, пільг, переваг, рекомендацій, дозволів тощо. Зазначені правові стимули, закріплені в нормах

права за допомогою таких слів, як «вправі», «можуть мати», «допускається», «дозволяється» та інші, сприяють задоволенню економічних інтересів суб'єктів економічних відносин, відкриваючи широкий простір для їх активності, ініціативної діяльності. Правові стимули базуються на методах переконання, їх спрямованість — сприяння правомірній поведінці, створення для неї сприятливого режиму.

Тому, аналізуючи зазначенні вище чинники, що впливають на ефективність здійснення економічних функцій держави в умовах трансформаційного суспільства, можна дійти висновку, що простір для вдосконалення державою своїх функцій, зокрема, в економічній сфері є достатньо широким і насамперед важливим для нормального розвитку і функціонування самої держави як повноцінного суб'єкта міжнародних відносин і подальшого розвитку суспільства в цілому.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Кушлін В. Движущие силы в национальной экономике // Экономист. — 2003. — № 8. — С. 5.
2. Бобровник С. В. Проблеми подолання колізій у законодавстві України // Законодавство України : проблеми та перспективи розвитку : зб. матеріалів міжвузівської наук. студ. конф. — К., 2002. — Вип. 2 — С. 8–11.
3. Бобровник С. В., Богінч О. Л. Система законодавства України : актуальні проблеми та перспективи розвитку. — К., 1994. — С. 8–9.
4. Скрипнюк О. Соціальна, правова держава в Україні. Проблеми теорії і практики. — К., 2000. — С. 565–566.
5. Скрипнюк О. Принципи соціальної та правової держави : єдність чи конфронтація? // Людина і політика. — 2001. — № 1. — С. 16.
6. Байтин М. И. О формах осуществления функций социалистического государства // Ученые записки Саратов. юрид. ин-та. — Саратов, 1969. — Вип. 18. — С. 30.
7. Кудов В. М. Перспективы развития российской экономики до 2015 года // Экономика XXI века. — 2002. — № 7. — С. 146.
8. Головченко В. Теоретичні та політико-правові аспекти державного управління // Право України. — 1997. — С. 93.
9. Сіренко В. Ф. Визначення ефективності законодавства: методологічні аспекти // Законодавство : проблеми ефективності. — К., 1995. — С. 3–9.
10. Воронів І. О. Правова держава як предмет політологічного аналізу. — К., 2000. — С. 312.
11. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве // Правоведение. — 1998. — № 3. — С. 32–40.